

תשובה היא בריאה חדשה, לא לפי סדר עולם הזה. והאם ישנה אפשרות תשובה אצל אומות העולם?

[שיחה 3 לראש השנה – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו אוצרות התורה, כרך ב' בחלק "מועדים".
בהברה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

מצאנו מושג מאד תמוה ומוזר. הקב"ה כביכול הוא שגרם לעם ישראל לחטוא בעגל, וגרם לדוד לחטוא בבת־שבע. חז"ל מלמדים: "לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, כדכתיב "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים". (דברים ה/כו, ומכאן רואים שלפי מצבם לא היה שייך אצלם כלל להכשל). לא היה דוד ראוי לאותו מעשה, ולא ישראל ראוים לאותו מעשה". (ע"ז ד:). ומפרש רש"י "כלומר גבורים ושלִיטים ביצרם היו, ולא היה ראוי ליצרם להתגבר עליהם. אלא גזרת מלך היתה לשלוט בהם, כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה. שאם יאמר החוטא, "לא אשוב, שלא יקבלני". אומרים לו, "צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה". וכן מבאר רש"י בענין דוד. ויש לתמוה הרבה, כי כאן כתוב שה' סילק מהם את בחירתם החפשית (הייתכן?), בכדי שייכשלו ואח"כ יטפסו לעלות בסולם המדות והמצוות. – כל זה למה?

(ואגב אורחא נעיר הערה. מה שחז"ל הזהירו אותנו "כל האומר דוד חטא, אינו אלא טועה" (שבת נו. ע"י"ש ההסבר). ולכאורה גם דוד עצמו מן הטועים, כי הוא עצמו אומר "חטאתי לה'" (שמו"ב יב, יג) וכיצד חז"ל לא מתחשבים בפסוק מפורש כזה? אלא שיש לחלק בין עצם פעילות־המעשית של העבירה, לבין האחריות האישית של האיש המבצע את העבירה. נכון שמעשה־החטא אירע, אבל אם הקב"ה סילק מן דוד את בחירתו החפשית (למרות צדקותו, שהרי הגיע לדרגה של "לבי חלל בקרבי", עיין ב"ב יז). אין להאשים אותו על כך. יש כאן רק "חפצא" של חטא, אבל לא "גברא" של חוטא. בזאת מובנים יותר אותם דברי תורה שהובאו למקוטעים בשבת (נו.) שלא חטא דוד, ומתבארים יותר ע"י המובאה הנ"ל מן ע"ז דף ד:).

ואם נשאל, למה טרח הקב"ה להביא לנו דוגמא של תשובה גם ע"י כנסת ישראל (בחטא עגל), וכן מן מַלְכָנו הראשון דוד, בחטא של בת שבע?

נענה על כך, כי הסברא נותנת שאין שום אפשרות לאדם לתקן את אשר עוות. כדברי המב"ט – "השֶׁכֶל ישפוט כי מי שיעבור על ציווי ה' לא תועיל לו תשובה על חטאו, קל וחומר ממלך בשר ודם שכתוב בו "כל אשר ימרה את פיך... יומת" (יהושע א/יח) ("בית אלהים", תשובה, פ"א). וכדבריו הבהירים של רמח"ל – "באמת, איך יתקן האדם את אשר עוות, והחטא כבר נעשה. הרי שרצח אדם את חברו, הרי שנאף, היוכל להסיר את המעשה העשוי מן המציאות?" ("מס"י, סוף פ"ד). אם האדם ביטל זמנו מלימוד תורה, היוכל להחזיר לעצמו את הרגעים או השעות שהלכו לשווא? אם האדם דבר לשון הרע, היוכל להחזיר את הגלגל, למנוע את הבושה וכלימה שהנדבר בו סבל? כל שכן, לפי עוצמת החוצפא והמעילה הזדונית של הרמת יד נגד ציווי הקב"ה, אחרי שהקב"ה הטיב כל כך הרבה עם האדם בבריאות הגוף ומענק השכל, מי שפרנס אותו והטיב אתו עד שילאה הפה מלפרט כל הפרטים (וכמבואר ב"חובות הלבבות", תחילת שער הבחינה). האם יש בכלל כל אפשרות לתקן?

ולכן עונה המאירי ("חיבור על התשובה", תחילת פ"א) "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך" (תהלים כה, ח)... היות העון ההוא של בת שבע גדול מנשוא... בהתבוננו שהעון הוא רחוק מהמחילה, לולא רוב חסדי ה'... כאומרו 'חנן ורחום ה', אך אפים וגדל חסד', רצה לומר: הטוב והצדק והחנינה והרחמנות והחסד, יורו על ענין יוצא מהמשפיע ביתר ממה שאין לו חק (תביעה טבעית) עליו" עכ"ל. כלומר, מושג "תשובה" איננו מסדרו של עולם, אלא נמשך מעל-ומעבר, ממקום נבדל ונשגב ביותר, למעלה מתפישתנו.

ה"תשובה" אפשרית כי הקב"ה דוקא מעונין בכך להיטיב אתנו, ולתת לנו את ההזדמנות להתחיל חיינו מחדש. מושג זה נתבאר ע"י מהר"ל (י"תיבות עולם, תשובה פ"ד) שהחוזר בתשובה חוזר להתחלתו.

הגמרא בע"ז (ד:): ציינה דוקא חטא העגל, בתחילת יצירתו של עם ישראל (גי' חדשים וגי' ימים אחרי צאתם ממצרים, ב"ז תמוז), וכן ממלכנו הראשון, דוד – כי החוזר בתשובה חוזר אל התחלתו הראשונה, שהוא השי"ת. ולכן ה' מקבל את השבים, כי ראויים כולם לחזור אל מוצאם הראשון.

עוד מבאר שם מהר"ל: "אמר הקב"ה לראובן, מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה (על מעשה בלחה, עיין רש"י על בראשית לו, כט) חייך שכן בנך (הושע) פותח בתשובה". (בראשית רבה פ"ד). ברור שראובן הוא ראשית לשבטים, כמו שהיה דוד ראשית למלכים. ולכן כתבה התורה בדין ערי מקלט: "מזרחה שמש" (דברים ד, מא) ואמרו במכות (י). "הזרח שמש לרוצחים", כלומר: יקבלו חנינה והצלה כאשר יפנו למזרח, שם הוא תחילת זריחת עליית האור. (מהר"ל, "חידושי אגדות", ד"א ד"ה מפני שפתח בהצלה).

היות שכל המושג של "תשובה" הוא כל כך "לא מובן מאליו" ובעצם "לא מגיע לנו", אפשר בזאת להבין חידושו של ר' מנחם עזריה מפאנו, בן דורו של מהר"י קארו, ("עשרה מאמרות", חקור דין, ב"א) הקובע שאין אפשרות לגוים לחזור בתשובה (ודבריו מבוססים על תנחומא, האזינו, קטע ד' עיי"ש "ישא ה' פניו אליך", אליך לישראל, דוקא).

ושואל, אי"כ איך פנה יונה לאנשי נינוה להחזירם בתשובה? הוא עונה:

- א. נצלו בגלל ריבוי אוכלוסיה של י"ב רבוא אדם שלא ידעו בין ימינם לשמאלם.
- ב. הם קיימו דין תורה להחזיר את הגזלה, שאפילו קורה הנקבעת כבר במלט בתקרה, הם קעקעו את כל הבנין והחזירו את הקורה.
- ג. באמת הם לא ניצלו לאורך ימים, אלא שצעקתם דחתה את הפורענות, שבסופה בכל זאת באה אליהם, כדברי נחום האלקושי "קנא ונוקם ה'".

ד. מהר"י אברבנאל (על שמות ז' דף נד) עונה על שאלה זו, כי ה' רצה שיחיו האשורים כדי להשתמש בהם אחר כך כדי להלקות את ישראל כדכתיב "הוי אשור שִׁבְט אֲפִי". (ישעיה י, ה).

ה. אפשר להשיב על השאלה "כיצד חזרו בתשובה" אנשי נינוה, תירוץ נוסף.

"מסילת ישרים" (סוף פ"ד) כותב שרק ע"י רחמינו של הקב"ה יש סיכוי לאדם להתקבל בתשובה, כי כיצד יתקן האדם את אשר עוות? ועונה רמח"ל שמקבלים תשובת החוטא רק בגלל חסד, "שתחשב עקירת הרצון כאילו עקירת המעשה, וכמו בחרטה על נדר, ובזה 'וסר עונך וחטאתך תכופר' (ישעיה ו, ז) שהעון סר ממש מהמציאות, למפרע. וזהו בחסד, ולא משורת הדין" עכ"ל.

מקשה ר' אלחנן וסרמן ("קובץ הערות", כג), והרי דין זה של עקירה ע"י חרטה מצוי גם כן אצל "צדיק" התווה על הראשונות ומצטער על המצוות שעשה (קידושין מ:). אם כן אין כאן חנינה חוץ לשורת הדין, כי הוא כך בין לטובה ובין לרעה, חרטה תמיד עוקרת. ובכן איך נסביר דברי רמח"ל? והוא עונה על כך שיש "שני דינים". – [1] יש קלקול ביחסים בין האדם והקב"ה, אחרי שהאדם בגד ועשה בניגוד לדרישת יוצרו ובוראו! [2] וחוף מזה יש עוד קלקול בכל העולמות, בכל הבריאה, בעצם התופעה שכביכול היתה אפשרות כל שהיא להמרות פיו של אדון-העולם!

על הדבר הראשון, פשיטא שהחרטה עוקרת כמו נדר, (ולכן גם צדיק, יפסיד את מצוותיו ממילא, כאשר משנה את דעתו) אבל הדבר השני, הקלקול שנעשה בעולמות ובבריאה כולה, זה אין בכוחו של בעל תשובה לתקן, אי"כ לפניו משורת הדין של הקב"ה, וכדברי רמח"ל.

הגרי"ד סולוביצי'יק (בספרו "על התשובה", עמ' 15) עוד מבאר ע"י יסוד זה (ובלי להזכיר דברי רמח"ל ור"א וסרמון) את הפסוק "כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם מכל חטאתיכם".

- "יכפר" נאמר על ביטול העונש, על תיקון היחס בין האדם לקונו.
- "וטהרה" מוסבת על יחס הבריאה כולה, אחרי שהיה פגם כה נורא, בביטול הצייתנות והמשמעת להקב"ה.

ובכן נראה לומר שאפשר לומר שאנשי נינוה חזרו בתשובה, דבר האפשרי גם אצל אוה"ע, אבל רק תקנו את הדבר הראשון הנ"ל, קלקול האדם כשלעצמו. אבל הצד העילאי של טיהור העולמות אחרי הזעזוע הקשה והחוצפא הנוראה להפך ציוויו של הקב"ה, זה אין בידי הגוים לתקן. זהו מענק של חסד לישראל, וכדברי רמח"ל הנ"ל.

וביאר זאת **המבי"ט** ("בית אלהים", תשובה, יג) כי ישראל הם נשמות חצובות מתחת כסא הכבוד. כלומר, יש בהם ניצוץ אלוה ממעל, והם חוזרים לאמיתיותם בכך ששבים אל ה', מה שאין כן באוה"ע.

הסביר זאת **מהר"ל** ("נצח ישראל", סוף פ"ב) – "כי ישראל מצד שהם בשלימות, רק יצר הרע מתגרה בהם ומביא אותם אל הרע, ואין הרע 'בהם'. אבל אומות-העולם הם בעצמם בחסרון, והרע דבק בעצם שלהם, ואינו רק במקרה, בשביל גירוי יצה"ר" עכ"ל. כלומר, הרע מכסה על ישראל כמין הדבקה חיצונית, ואפשר להעביר אותו. ולכן הבאת הקרבנות שייכת רק לישראל, ולא לאוה"ע (כדברי מהר"ל). "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, כה' אלהינו בכל קראנו אליו" (דברים ד, ז) וזה רק לישראל!

היות שהדבר כן, מי שלא יתפוש את חבל-ההצלה המושט לו בזאת, מי שאיננו מנצל תקופה זאת של "קראוהו בְּהִיטוֹ קְרוּבִי", הוא הוסיף בזה פשע נוסף. (עיין על כך מהר"ל, "נתיבות עולם", תשובה פ"א)

לכן, חיוני ביותר להתעורר עכשיו. ככל שגדל החסד, כך גדלה אשמתו של המזניח ונרדם.